

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ОКРЕМІ ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ

У статті здійснено критичний аналіз норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції. Зазначено про те, що ревізія Закону України «Про судоустрій і статус суддів» фактично відбулась не тільки із прийняттям його нової редакції, але й з розширенням юрисдикції Верховного Суду України за умови існування іншої правової позиції Конституційного Суду України. Підкреслено як позитивне визначення підстав дисциплінарного провадження стосовно судді, а також диференціацію дисциплінарних стягнень. Поряд із цим викликають застереження положення, які стосуються: строків погашення дисциплінарного стягнення, критерій встановлення яких незрозумілий; статусу суб'єкта перевірки наявності підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Вказано про можливість виникнення проблем при застосуванні до суддів дисциплінарної відповідальності, починаючи зі здійснення юридичної кваліфікації відповідних порушень і завершуючи встановленням строків давності притягнення до дисциплінарної відповідальності. Наголошено на необхідності вирішення виділених та інших проблемних питань, в тому числі – і на доктринальному рівні.

Ключові слова: справедливий суд, дисциплінарна відповідальність, судді.

Постановка проблеми та її актуальність.

Необхідність гарантування реалізації права на справедливий суд впливає з норми ст. 1 Конституції України, де закріплено конституційну формулу, визначальну для розвитку державності – Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна і права держава.

Якщо звернутись до матеріалів, присвячених відтворенню генезису конституційної реформи, то можна відзначити, що пропозиції, які пропонувались експертним середовищем, стосувались переважно організаційних питань – призначення суддів, дисциплінарної відповідальності суддів, уніфікації статусу державного обвинувача [1, с. 145-150]. Дійсно, вирішення зазначених організаційних питань є необхідним, проте недостатнім для гарантування належного судочинства, особливо – права на справедливий суд.

Виклад основного матеріалу. Пошук формули судової реформи привів окремих експертів до висновків про необхідність залучення громадськості до оцінки діяльності суддів, усунення Президента України і Верховної Ради України від кадрових призначень, розвиток реального і впливового суддівського самоврядування [2]. Однак перелічені пропозиції мають переважно декларативний, а інколи – і відверто популістський характер, а тому можуть бути сприйняті неоднозначно.

Необхідність встановлення змісту права на справедливий суд визначає звернення до право-

вих позицій Конституційного Суду України, зокрема – мотивувальної частини Рішення від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання. Конституційний Суд України зазначив, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення. Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на

свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [3].

Спираючись на зазначену правову позицію Конституційного Суду України, можна вказати про те, що ознака «справедливий» стосовно суду означає, насамперед, прийняття судом законного і обґрунтованого рішення у строки, передбачені процесуальним законом. Законне і обґрунтоване судові рішення як справедливе полягає у тому, що суддя вирішив справу, спираючись на закон та обираючи засоби правового впливу на порушника загальнообов'язкових правил, пропорційні мірі і ступеню шкоди, завданої цим порушенням.

Виходячи з цих положень, логічно було би вказати про те, що гарантування діяльності суду як справедливого складається, у першу чергу, із відповідності його діяльності як суб'єкта відправлення правосуддя. Саме тому справедливість суду має гарантуватись, у першу чергу, належним процесуальним законом в широкому смислі цього терміну. Вказане передбачає наділення учасників судового процесу процесуальними правами та обов'язками, реалізація яких дозволяє захищати свої права, свободи і законні інтереси. Крім того, мають бути урегульовані процедури судового провадження та встановлені темпоральні характеристики судового процесу.

Ніби то на перший погляд вказане не викликає сумніву. Однак звернення до законодавчих ініціатив дозволяє виділити прийнятий Верховною Радою України 12 лютого 2015 року Закон «Про забезпечення права на справедливий суд», який має набрати чинності 29 березня 2015 року [4].

Цей Закон, як було вказано у пояснювальній записці до відповідного законопроекту, спрямований на удосконалення правового механізму забезпечення права особи на справедливий суд, підвищення ефективності діяльності судової системи, забезпечення однакового застосування закону, визначення правових і організаційних засад атестації та дисциплінарної відповідальності суддів, удосконалення процедур призначення на посади суддів та оптимізація діяльності суддівського самоврядування. Ним передбачено внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, процесуальних кодексів (Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального процесуального кодексу України), викладення у новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», внесення змін до законів України «Про Вищу раду

юстиції», «Про доступ до судових рішень», до Регламенту Верховної Ради України. Запропоновано: 1) ліквідацію інституту допуску справи до провадження у Верховному Суді України; 2) визначення статусу Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції та запровадження права здійснювати правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; 3) суттєве вдосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів; 4) оновлення процедур добору на посаду судді вперше; 5) новелізовано процедури формування Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Однак, якщо зазначений Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» має стосуватись реалізації права на справедливий суд, то в ньому доречно передбачити приписи, спрямовані на вдосконалення процесуальних кодексів, а саме – процедур судового провадження, процесуальної правосуб'єктності учасників судового процесу. Натомість, виходячи з переліку законодавчих новел, поданий законопроект стосується більшою мірою гарантування верховенства права та доступності правосуддя. Викликає певне застереження і спосіб викладення правової норми, коли в одному законі містяться і матеріальні, і процесуальні норми, що сприймається неоднозначно, враховуючи існуючі правила законодавчої техніки. Можна зазначити, що такий спосіб викладення правової норми ледь не вперше був застосований при прийнятті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI, де у Розділі XII «Прикінцеві положення» містяться зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, процесуальних кодексів.

На певні суперечності нового законодавства про право на справедливий суд звертає увагу Сергій Прилуцький. Вчений, в цілому схвалюючи ревізію чинного Закону «Про судоустрій і статус суддів», відзначає наявність положень, які викликають «запитання, а подекуди й заперечення» [5, с. 4]. Серед таких положень відзначено: 1) питання спеціалізації судів зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх; 2) неврегульованість гарантій недоторканності посади судді, зокрема – відсутність кореспондування відповідних норм запропонованого закону із Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» (2014 р.) у частині, що стосується повноважень цього органу із запобігання і протидії корупції; 3) вади законодавчої техніки при врегулюванні питань проведення

кваліфікаційної атестації; 4) проблемні питання врегулювання дисциплінарного провадження відносно судді, зокрема, обґрунтовані застереження відносно підстав провадження, лобювання інтересів адвокатури, застосування дисциплінарних стягнень; 5) косметичний характер змін щодо суддівського самоврядування [5].

Слід зазначити, що С. Прилуцьким був проаналізований поданий до першого читання законопроект «Про забезпечення права на справедливий суд», в якому містились положення щодо кваліфікаційних класів для професійних суддів. При підготовці законопроекту до другого читання відповідні положення були усунені, однак інші вади, на які звернув увагу вчений, залишились.

Ревізія Закону України «Про судоустрій і статус суддів» фактично відбулась не тільки із прийняттям його нової редакції, але й з розширенням юрисдикції Верховного Суду України.

У цьому зв'язку слід нагадати про Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010 у справі щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України. Конституційний Суд України у резолютивній частині Рішення вказав про встановлення Основним Законом лише одноразового касаційного оскарження та перегляду рішення суду, а також те, що те, що законом можуть бути передбачені й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції. Визначення у частині третій статті 125 Конституції України вищих судів як вищих судових органів спеціалізованих судів означає, що вищі суди здійснюють на підставах і в межах, встановлених законами про судочинство, повноваження суду касаційної інстанції стосовно рішень відповідних спеціалізованих судів. Визначення у частині другій статті 125 Конституції України Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції означає, що конституційний статус Верховного Суду України не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями суду касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції [6].

Зважаючи на правову позицію Конституційного Суду України, виникає питання про встановлення юридичного змісту юрисдикції Верховного Суду України, яка передбачена Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд».

Безумовно позитивно сприймається визначення вказаним Законом підстав дисциплінарного провадження стосовно судді, на відміну від законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції», де такі підстави не чітко визначені, а тому мають місце факти помилок при притягненні судді до дисциплінарної відповідальності, або ж відсутність чіткості правової норми є чинником, що визначає наявність корупційних ризиків при застосуванні до судді відповідних заходів. Так, передбачено вичерпний перелік підстав, серед яких, зокрема – незаконна відмова у доступі до правосуддя; безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи; умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод тощо. Також слід позитивно відзначити диференціацію дисциплінарних стягнень, коли встановлено, що до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді: 1) попередження; 2) догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця; 3) суворой догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців; 4) тимчасового (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді; 5) переведення судді до суду нижчого рівня; 6) висновку про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади з підстав порушення присяги.

Поряд із цим викликають застереження положення, які стосуються: строків погашення дисциплінарного стягнення, критерій встановлення яких незрозумілий; статусу суб'єкта перевірки наявності підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Такий суб'єкт в запропонованому Законі названий «член органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів». Крім того, має місце технічна помилка при викладенні положень про перелік дисциплінарних стягнень, серед яких залишилось поло-

ження про застосування до судді дисциплінарного стягнення у виді пониження судді у кваліфікаційному класі, хоча відповідних класів судді в редакції законопроекту, поданому до другого читання і прийнятого не передбачено.

Висновки. Виходячи з викладеного вище, можна сформулювати наступні висновки. Прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» фактично спрямовано на посилення законодавчих гарантій верховенства права та доступу до правосуддя. Виникає ряд проблемних питань, необхідність вирішення яких буде актуальною із набуттям чинності зазначеним Законом. Так, встановлення правового статусу Верховного Суду України як найвищого в системі загальних судів із юрисдикцією щодо перегляду справи визначає необхідність проведення додаткового аналізу із врахуванням правової позиції Конституційного Суду України, викладеної у резолютивній частині Рішення від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010. Виникає також низка питань, пов'язаних із вільним сприйняттям вимог законодавчої техніки, внаслідок чого не тільки сприймається неоднозначно сама структура запропонованого Закону із відповідним способом викладення правових приписів, а й наявність технічних помилок, а деякі терміни, якими позначені суб'єкти правовідносин, потребують уточнення разом із правовим статусом таких суб'єктів. Можна прогнозувати виникнення проблем при застосуванні до суддів дисциплінарної відповідальності, починаючи зі здійснення юридичної кваліфікації відповідних порушень і завершуючи встановленням строків давності притягнення до дисциплінарної відповідальності. Виділені окремі проблемні питання потребують ви-

рішення та додаткового доктринального опрацювання.

Література

1. *Конституційна реформа*: збірник матеріалів Центру політико-правових реформ за 2007-2013 роки / За заг. ред. І. Б. Коліушка. – К.: Москаленко О. М., 2013. – 166 с.
2. *Формула судової реформи* [Електронний ресурс]: Центр політико-правових реформ: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/images/___4_1.jpg
3. *У справі* за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45 (26.11.2004). – Ст. 2975.
4. *Про забезпечення права на справедливий суд*: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 17 (10.03.2015). – Ст. 447.
5. *Прилуцький С.* Ревізія законодавства про судоустрій: бажання кращого не призвело б до гіршого / С. Прилуцький // Юридичний вісник України. – 2015. – № 6(1023). – 14-20 лютого. – С. 4-5.
6. *У справі* за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 21(02.04.2010). – Ст. 882.

Е. П. Рябченко

Обеспечение реализации права на справедливый суд: отдельные законодательные новеллы

В статье осуществлен критический анализ норм Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» в новой редакции. Указано, что ревизия Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» состоялась фактически не только с принятием его новой редакции, но и с расширением юрисдикции Верховного Суда Украины в условиях существования иной правовой позиции Конституционного Суда Украины, изложенной в Решении от 11 марта 2010 года № 8-рп/2010. В связи с этим указано, что установление правового статуса Верховного Суда Украины как наивысшего в системе общих судов с юрисдикцией в отношении пересмотра дела определяет необходимость проведения дополнительного анализа. Подчеркнуто как положительное обстоятельство определение оснований дисциплинарного производства в отношении судьи, а также дифференциацию дисциплинарных взысканий. Наряду с этим вызывают предостережения положения, которые касаются: сроков погашения дисциплинарного взыскания, критерий установления которых непонятны; статуса субъекта проверки наличия оснований привлечения судьи к дисциплинарной ответственности. Указано о возможности возникновения проблем при применении к судьям дисциплинарной ответственности, начиная с осуществления юридической квалификации соответствующих нарушений и завершая установлением сроков давности привлечения к дисциплинарной ответственности. Сделан акцент на необходимости решения выделенных и других проблемных вопросов, в том числе и на доктринальном уровне.

Ключевые слова: справедливый суд, дисциплинарная ответственность, судьи.

E. Riabchenko

Realization of the right to a fair trial: separate legislative novels

The article presents a critical analysis of the Law of Ukraine On Judicial System And Status Of Judges in the new edition. It is stated that the revision of the mentioned law actually took place not only with the adoption of its new edition, but with the expansion of the Supreme Court of Ukraine jurisdiction in condition of the existence of Constitutional Court of Ukraine another legal position stated in a Decision № 8-RP/2010 dated 11th of March, 2010. In this regard, it is specified that the establishment of the Supreme Court of Ukraine legal status as the highest in the system of general courts with case review jurisdiction identifies the need for further analysis. It is highlighted as a positive the definition of the grounds for disciplinary proceedings against judge, as well as differentiation of disciplinary sanctions. The emphasis on the need to solve highlighted and other problematic issues, including at the doctrinal level, is put. Along with this, the following provisions, that relate to: disciplinary sanction repayment terms, the determining criterion of which is obscure; the status of the subject of checking grounds for subjecting a judge to disciplinary liability cause certain cautions. It is also mentioned about the possibility of problems arising when disciplinary responsibility is applied to judges, starting with the violations legal qualification implementation and completing the establishing of the prescription terms for subjecting to disciplinary responsibility.

Key words: fair trial providing, disciplinary sanction, judges.